

6.2 Tradycja (Florian Plit)

6.2.1. Rola islamu w życiu społecznym i gospodarczym

Z wielkich religii świata islam w największym stopniu, przez system zakazów i nakazów, stara się regulować życie społeczne. Realizacja 5. filarów wiary: wyznania wiary, modlitwy, postu, jałmużny, pielgrzymki do Mekki, powinna mieć charakter publiczny i zgodny z określonym rytuałem. Muzułmanin powinien wypowiedzieć formułę **wyznania wiary** minimum raz w życiu, noworodkom szepce ją do ucha ojciec. **Modlić się** należy 5 razy dziennie, o wyznaczonej porze, po rytualnym obmyciu i z twarzą zwróconą ku Mekce, recytować konkretne wersety i wykonywać skłony. Mimo widocznej w wielu krajach, zwłaszcza w miastach, laicyzacji, tłumy modlące się na placach i ulicach są zjawiskiem powszechnym, a dywaniki modlitewne i egzemplarze Koranu stanowią standardowe wyposażenie pokoi hotelowych. Piątek to dzień świąteczny, ale nie obowiązuje powstrzymywanie się od pracy (w niektórych krajach, np. w Turcji, dniem ustawowo wolnym jest niedziela), bazyliki tętnią życiem, jedynie południowe modły powinny odbywać się w meczecie. Nakaz ten nie zawsze jest przestrzegany, a próby wprowadzenia go siłą przez talibów w Afganistanie budziły silny sprzeciw. **Post** przypada na miesiąc ramadan, w okresie tym należy od świtu do zachodu słońca powstrzymać się od brania czegokolwiek do ust (jedzenia, picia, papierosów) oraz stosunków płciowych. Obfite posiłki spożywane są wieczorem, a lekkie – przed świtem. Taki rytm życia uciążliwy jest zwłaszcza latem, gdy dzień jest dłuższy, a wysoka temperatura powoduje większe odwodnienie organizmu. Maleje wówczas wydajność pracy, częstsze są zachowania agresywne, zwłaszcza wobec turystów spożywających posiłki w godzinach postu. Ramadan kończy się świętem i uctowaniem. **Jałmużna** na rzecz wdów i sierot wynosi 2,5% dochodów. Każdy muzulmanin, jeśli tylko stan zdrowia i sytuacja finansowa na to pozwalają, powinien co najmniej raz w życiu, w początkach 12. miesiąca muzulmańskiego, odbyć **pielgrzymkę** do Mekki. Co roku uczestniczy w niej parę milionów wiernych, ale liczba chętnych jest znacznie większa i władze Arabii Saudyjskiej określają kwoty pielgrzymów z poszczególnych państw. Te limity są często źródłem niezadowolenia, zwłaszcza irańscy szyici czują się dyskryminowani, niekiedy dochodzi nawet do zamieszek w Mekce. Zakończenie pielgrzymki stanowi wielkie święto ofiarowania zwierząt, nawiązujące do ofiary Abrahama. Choć pielgrzymka do Mekki w innych okresach ma mniejsze znaczenie, jest też zalecana, co pozwala mieszkańcom miasta przez cały rok czerpać zyski z turystyki religijnej. Mekka ma status miasta świętego, do którego nie muzulmanie nie są wpuszczani.

Także inne przepisy islamu wywarły wielki wpływ na gospodarkę, życie społeczne (zwłaszcza rodzinne), kulturę i sztukę regionu.

Islam zakazuje spożywania wieprzowiny i (nieco mniej radykalnie) picia wina, natomiast w czasie świąt zabijane są zwierzęta ofiarne, najczęściej baraniny i kozły. Z tego powodu hodowla nierogaczyny w zasadzie nie istnieje, także chrześcijanie rzadko ją prowadzą nie chcąc narażać się na szykany ze strony sąsiadów. (...) Świni nie można zobaczyć nawet w dużych ogrodach zoologicznych, np. w Kairze, natomiast w zaroślach śródziemnomorskiej makii i lasach liściastych w górach, zwłaszcza w Atlasie, w dużych ilościach żyją dziki. Pokarmu dostarczają im przede wszystkim żołędzie dębu ostrolistnego (*Quercus ilex*) i kamiennego (karłowatego, *Q. coccifera*). Zwierzęta powodują też znaczne straty na polach,

ale nikt nie chce na nie polować, aby nie mieć kontaktu ze świnia. Sporadycznie organizowane są specjalne wojskowe obławy, po których padlinę pozostawia się w zaroślach. (...)

Mimo bardzo korzystnych warunków środowiska przyrodniczego i długiej tradycji uprawy winorośli (wino prawdopodobnie wywodzi się z Iranu), roślina ta uprawiana jest w regionie w niewielkich tylko ilościach. Owoce spożywane są na ogół jako deser, w Turcji rozwinięta jest uprawa winogron na roźdzynki. Większe ilości wina wytwarzane są na Cyprze, w Turcji, w Izraelu i Libanie, na małą skalę także w innych krajach (Maroku, Tunezji, Egipcie, Syrii) (*FAO Trade Production, 1950-2003*). W Algierii, która w czasach francuskiej okupacji była światowym potentatem w winiarstwie, po uzyskaniu niepodległości niemal wszystkie winnice wykarczowano.

Poważnym problemem gospodarek krajów muzułmańskich są przepisy Koranu zakazujące lichwy i wynikające z tego ograniczenia w funkcjonowaniu banków. Banki muzułmańskie nie mogą pobierać odsetek, swą działalność finansują więc np. wyższymi prowizjami. Ograniczenia te utrudniają współpracę z europejskimi i amerykańskimi bankami działającymi w krajach Afryki Północnej i Azji Południowo-Zachodniej, dlatego też nie wszystkie banki w krajach islamu ich przestrzegają. Mimo to, w regionie sektor bankowy najbardziej rozbudowany jest w Izraelu (z jego usług w minimalnym stopniu korzystają jednak firmy z państw sąsiednich) oraz na Cyprze i w Libanie (mimo wojen). W Egipcie bankowością trudnią się głównie Koptowie.

Przepisy regulujące życie społeczne powstawały w okresie pobytu Mahometa w Medynie, w atmosferze wypraw wojennych i zagrożenia atakami. Sprzyjają one powstawaniu władzy scentralizowanej, zapewne dlatego obecnie połowa monarchii świata przypada na Afrykę Północną (Maroko) i Azję Południowo-Zachodnią (Arabia Saudyjska, Bahrajn, Jordania, Katar, Kuwejt, Oman, Zjednoczone Emiraty Arabskie). Władcy mają daleko idące uprawnienia, a Arabia Saudyjska to najbardziej typowy obecnie przykład monarchii absolutnej: król jest głową państwa, szefem rządu i głównodowodzącym sił zbrojnych, a istniejący od 1993 r. Madżlis stanowi jedynie organ doradczy. Liczba monarchii była znacznie większa, ponieważ stosunkowo niedawno zostały one obalone w Egipcie (1952), Jemenie (1962), Libii (1969), Afganistanie (1973), Iranie (1979). W krajach, w których panuje ustroj republikański, powszechne są rządy autorytarne przekształcające się w dyktatury, rządy jednopartyjne, zdarzają się wojskowe zamachy stanu.

Zasada podporządkowania obowiązuje także w relacjach między rodzicami i dziećmi oraz mężczyznami i kobietami. Dzieci powinny okazywać szacunek rodzicom (także synowie matkom), być im posłuszne, opiekować się nimi na starość. Silna więź pokoleń i struktury rodowe sprawiają, że w zasadzie niepotrzebne są domy starców. Starszyzna rodowa podejmuje najważniejsze decyzje na poziomie wsi lub oazy, niekiedy nawet całego państwa (przygotowanie wyborów parlamentarnych w Afganistanie w 2005 r.). Małżeństwo traktowane jest jako okazja do umocnienia więzi rodzinnych, często pary kojarzone są przez dorosłych, a nawet jeśli partnerzy sami dokonali wyboru, to zgoda ojców jest niezbędna.

Kobiety traktowane są jako osoby nie w pełni zdolne do podejmowania ważkich decyzji, dlatego powinny być podporządkowane mężczyznom. W wielu krajach oznacza to ograniczenie w prowadzeniu działalności gospodarczej, swobodzie przemieszczania się (niezbędna zgoda męża na wydanie paszportu, żona powinna każdorazowo prosić męża o zgodę na wyjście z domu), zgodnie z prawem koranicznym córki dziedziczą połowę tego co synowie. Dziewczęta są rzadziej posyłane do szkół, wcześniej kończą edukację, niewielka jest ich aktywność zawodowa poza domem. We wszystkich krajach regionu odsetek umiejących czytać i pisać jest wśród kobiet niższy niż u mężczyzn. (...)

Kobiety powinny ubierać się skromnie, co ma je chronić przed zaczepkami o podtekście erotycznym, natomiast nie powinny przebywać w tych samych miejscach co

mężczyźni. Wzrost znaczenia ruchów fundamentalistycznych prowadzi do powrotu do częstszego zasłaniania twarzy (m.in. w Iranie, Turcji, Egipcie). Kobiety wyjątkowo tylko widuje się w kawiarniach, rzadko w kinach i w teatrach, w parkach na ogół spacerują osobno dziewczęta, osobno chłopcy, nauka w szkołach często odbywa się osobno, niekiedy nawet na uczelniach. Zakłady pracy uruchamiają oddzielne przewozy samochodami robotników i robotnic, w kairskim metrze są wydzielone wagony tylko dla kobiet, niekiedy nawet są osobne punkty wyborcze dla kobiet i mężczyzn. Społeczny i przestrzenny rozdział płci znajduje swój wyraz także w architekturze. Przed muzułmańskim domem od strony ulicy znajduje się zewnętrzny dziedziniec, gdzie podejmuje się gości, głównie mężczyzn, w domu jest część pomieszczeń przeznaczona tylko dla kobiet (harem, prócz kobiet ma tam wstęp także głowa rodziny), za domem jest dziedziniec wewnętrzny, przestrzeń zarezerwowana głównie (niekiedy wyłącznie) dla kobiet. Takie dwa dziedzińce znajdziemy w wielu krajach, m.in. w Chartumie w Sudanie.

Meczet z wieżą minaretu stanowi centrum każdego miasteczka i wsi, nawet niewielkiej, a na placu przed nim skupia się życie społeczne. W większych miastach meczetów jest bardzo dużo, największe (np. Kair) nazywane są „miastami tysiąca meczetów”. Obawa przed oskarżeniem islamu elementami politeizmu spowodowała zakaz przedstawiania wizerunków ludzi i zwierząt. Z tego powodu wnętrza meczetów są puste, bez ołtarzy, obrazów i posągów, jedynie z niszą wskazującą kierunek na Mekkę, ozdobione motywami roślinnymi i wykaligrafowanymi wersetami z Koranu. Nieliczne są też pomniki na placach i ulicach, a i tak budzą one sprzeciw ortodoksyjnych muzułmanów (np. pomniki Husajna w czasie jego rządów w Iraku). Kierując się tymi samymi względami talibowie zniszczyli monumentalne posągi Buddy w Bamjanie w Afganistanie, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. Wyjątkiem są otoczone czcią pomniki Atatürka, stawiane w najmniejszych nawet miejscowościach w Turcji.